

La Primavera àrab i la nova geopolítica mediterrània (*The "Arab Spring" and the new geopolitical context in the Mediterranean*).

Antoni Segura

Universitat de Barcelona

Bon dia,

Els esdeveniments que es venen succeint des de finals de 2010 en els països del món àrab mediterrani tindran -tenen ja- en un futur pròxim conseqüències sobre la geopolítica regional i en les seves relacions amb la UE i els països que en formen part. I, tanmateix, des d'Europa estant ha costat molt d'entendre els canvis que les revoltes estan produint en aquests països. Aquesta incapacitat per copsar els canvis es deu fonamentalment a tres raons:

1. Perquè es té una concepció homogènia d'aquest conjunt de països que englobem genèricament sota la denominació de món àrab, com si tots tinguessin la mateixa història, els mateixos nivells de desenvolupament o de recursos o les mateixes característiques demogràfiques, socio-econòmiques o polítiques. Res més lluny de la realitat. També les correlacions de forces polítiques i sindicals i el pes de la societat civil diferien abans i després de les revoltes. I òbviament també difereixen la forma en què s'estan produint els canvis polítics i no tots arribaran al mateix port. Si de cas, l'únic element comú que cal esperar és que la principal divisió política resultant no serà, en un primer moment, entre dreta i esquerra sinó entre partits confessionals i partits no confessionals. Així doncs, Occident haurà d'acostumar-se a uns nous interlocutors que ja no seran tan manejables com els anteriors i tampoc com els que desitjaria.

2. Perquè durant una dècada l'opinió pública i publicada d'Occident ha vist l'islam a través de la lent deformada i distorsionada d'Al Qaeda i de la por a nous atemptats terroristes com els de New York, Washington, Madrid i Londres, la qual cosa ha contribuït, d'una banda, a bescanviar llibertats per una suposada seguretat que ningú podia -ni pot- garantir; i, de l'altra, ha fet dels musulmans -i molt especialment de la immigració musulmana- potencials sospitosos de terrorisme, la qual cosa de retruc ha comportat un increment de la islamofòbia i la xenofòbia a Europa i l'ascens de moviments i partits d'extrema dreta. No es va considerar en cap moment que on més víctimes ha provocat Al Qaeda ha estat en els països musulmans des d'Indonèsia a Mauritània. Alhora, les actituds occidentals i les guerres de l'Afganistan i l'Iraq contribuïen a incrementar els sentiments antioccidentals en molts països musulmans.
3. Perquè, i en part com a conseqüència del que s'acaba d'assenyalar, des del 11-S del 2001, la Casa Blanca i les cancelleries europees ja veien amb bons ulls la persistència d'uns règims autoritaris i d'unes dictadures que, malgrat anorrear les llibertats de les seves poblacions i conculcar sistemàticament els drets humans, deien que eren la única garantia per frenar l'ascens de l'islamisme. Durant aquests anys ningú va tenir en compte les aspiracions de llibertat d'aquests pobles oprimits.

Certament, més enllà de les actituds descrites, hi ha hagut intents de col·laboració entre la UE i els països àrabs mediterranis com el Procés de Barcelona o la Unió per la Mediterrània, però, la dura realitat d'un món interpretat per Occident en clau hobbessiana han impedit que aquestes propostes de col·laboració donessin tots els fruits que s'esperava d'elles. I és bo, malgrat tot, que es segueixi intentant en fòrums com aquest. I és, sobretot, molt important que el centre d'interès sigui la cooperació en estudis superiors perquè això ajudarà a establir complicitats i xarxes entre les elits polítiques, empresarials i socials que en un futur pròxim regiran els destins del nord i del sud de la Mediterrània.

La primavera àrab, més enllà del triomf o no del canvi polític o de les reformes, ha obert un nou escenari que no té marxa enrere. Succeeixi el que succeeixi en els països que han passat per aquesta experiència -o en els que la poden conèixer en el futur- res tornarà a ser com abans. La combinació i coordinació de moviments socials, sindicats i partits amb xarxes socials i noves tecnologies i d'una joventut més ben preparada que mai però condemnada a la precarietat, la subocupació, la marginalitat o l'emigració -situació molt semblant a la que també viuen els nostres joves- han estat a la base de les revoltes. Les posteriors eleccions a Tunísia, Egipte, Líbia i Marroc -on no hi ha hagut revolta però sí reforma constitucional- han posat en primer pla nous actors polítics i és amb aquests nous actors amb qui caldrà entendre's. Aquests nous actors són els representants escollits lliurement pels ciutadans d'aquests països. Tenen la legalitat democràtica d'unes eleccions celebrades en llibertat i la única exigència des d'Europa estant és que respectin aquesta legalitat democràtica i culminin, amb noves constitucions referendades pels ciutadans, les passes que encara manquen per arribar a un Estat de Dret on estiguin garantides les llibertats, la igualtat real de gènere i d'oportunitats i els drets humans.

Centrem-nos ara en la segona part del títol d'aquesta intervenció, la nova geopolítica mediterrània que s'està configurant després de la primavera àrab. Les revoltes han tingut lloc en un context internacional de crisi econòmica que afecta especialment els Estats Units i a la UE. Però seria erroni pensar que només els aspectes econòmics han influït en l'esclat de les revoltes. Països com Egipte, per exemple, coneixien un creixement econòmic força important en els darrers anys, i Tunísia gaudia d'una acceptable estabilitat econòmica i de les inversions europees que també contribuïen al creixement del Marroc. Altra qüestió era la distribució de la riquesa, les desigualtats regionals, l'exclusió i la manca de futur dels joves. A la fi, són societats que han demostrat que són capaces de prendre decisions autònomes en favor de les llibertats i la democràcia.

¿Quina ha estat l'actitud dels principals actors internacionals i que cal esperar del nou escenari?:

1. **Estats Units.** El president Barack Obama fou, sens dubte, el dirigent mundial que millor i primer va saber copsar el que estava succeint. El juny del 2009 en el seu discurs d'El Caire va donar un tomb de 180º respecte a les polítiques seguides pel seu predecessor a la Casa Blanca envers els països musulmans. Fou un punt d'inflexió en la criminalització de l'islam per Occident. L'esclat de les revoltes a Tunísia i Egipte el van portar a entendre que el vell model de suport a les dictadures per frenar l'ascens de l'islamisme ja no era possible mantenir-lo per més temps davant les protestes d'uns pobles que demanaven llibertat i democràcia. La decisió d'Obama de fer bona una frase que repeteix sovint, «hem de romandre en el costat correcte de la història», afegint en aquest cas en referència a Egipte, «per evitar l'acceleració d'una revolució que podria sortir de control» sentencià Mubarak. Però, sens dubte, la nova política exterior de la Casa Blanca té també els seus propis interessos -no perdre la influència hegemònica a la regió- i les seves pròpies línees vermelles com demostrà Bahrein. Formen part d'aquestes línees vermelles la seguretat d'Israel i l'estabilitat i la seguretat de l'Aràbia Saudita, que passa per l'aïllament de l'Iran.
2. **Rússia.** Atesa la massacre de civils en què s'ha convertit la guerra de Síria molta gent es demana perquè no s'intervé com a Líbia. ¿Per què aquesta diferència? Hi ha tot un seguit de raons: perquè el poder militar del règim sirià és molt superior al de Gadafi; perquè el règim de Gadafi estava aïllat internacionalment i limitava amb les dues principals revoltes (Egipte i Tunísia) però el de Baixar al-Assad té com aliat a l'Iran, Hizbolà -que podria desestabilitzar la sempre precària estabilitat del Líban- i, fins fa poc, de Hamàs; perquè Tel Aviv tem un canvi convuls a Síria; i, sobretot, perquè Síria és la darrera peça que li queda a Moscou en el tauler d'escacs de l'Orient Mitjà. Així Moscou ha vetat fins ara qualsevol

resolució del Consell de Seguretat contra el règim de Baixar al-Assad. Rússia no vol perdre el darrer aliat al Pròxim Orient i l'experiència líbia, on el govern de transició no ratificà els contractes de Gadafi amb Rússia, juga en contra de recolzar noves sancions o d'una intervenció militar que podrien acabar amb el règim. A més, Síria representa el 10% del mercat d'armament rus i el port de Tartus és la darrera base naval russa a la Mediterrània. La primavera àrab està deixant fora de joc a Moscou, que intenta impedir una hegemonia total dels Estats Units en una regió de vital importància geoestratègica. Es reviu aires de guerra freda a l'Orient Mitjà, però atesa la magnitud del drama que s'està vivint a Síria la posició enrocada de Moscou no té futur.

3. **La UE.** Inicialment les revoltes àrabs deixaren fora de joc a la UE. Els líders europeus festejaven fins fa poc els dictadors d'Egipte, Tunísia i Líbia. Feien negocis i acceptaven vacances pagades en aquests països. Mubarak, Ben Alí i Gadafi eren rebuts amb tots els honors a les capitals europees. Per la diplomàcia europea eren règims estables i aliats. En els primers moments fins i tot alguns dirigents europeus mostraren la seva solidaritat amb els dictadors. Però, el gir de la Casa Blanca va obligar-los a canviar. Llavors tot foren presses no fos cas que perdessin bous i esvelles en forma de futures inversions i negocis, d'ací les urgències de Nicolàs Sarkozy i David Cameron per intervenir a Líbia. La ceguera de la UE ha estat enorme, perquè les revoltes àrabs són una finestra d'oportunitat per sortir de la crisi econòmica.
4. **Xina.** Intenta conservar els seus interessos a la regió mantenint una posició equidistant que porta a Peking a vetar qualsevol mena d'intervenció a Síria o a l'Iran. Tampoc vol una hegemonia total dels Estats Units i dels seus aliats europeus a la regió, la qual cosa minvaria les seves possibilitats d'inversió i de subministrament de petroli. I, encara més que Rússia on formalment se celebren eleccions, tem que un possible efecte de contagi de la primavera àrab pugui estimular a la població xinesa a fer un camí semblant. El veto de la Xina té, però,

també a veure amb Teheran. Fins ara la Xina importava bona part del petroli que consumeix de l'Iran, que era alhora un important importador de productes xinesos. I Peking no volia enrarir les seves relacions comercials amb Teheran no donant suport al principal aliat d'aquest. Tanmateix, el pragmatisme de la política exterior xinesa ha portat aquets dos darrers anys a cercar altres alternatives a les importacions de petroli.

5. **Aràbia Saudita i Iran.** Els dos grans antagonistes regionals comparteixen aspiracions i temors comuns, d'ací la política vacil·lant de tots dos. En general, Riad veu amb bons ulls i dóna suport a les revoltes que afecten als antics països denominats de «socialisme àrab» (Líbia, Síria) i intenta influir en les d'aquells països que podrien posar en qüestió la situació interna o l'estabilitat de l'Aràbia Saudita (Bahrein, Iemen). Just el contrari fa Teheran, dóna suport al règim de Baixar al-Assad i encoratja, en un primer moment, les revoltes d'Egipte, Tunísia i Bahrein. En el fons, tots dos règims comparteixen el temor que alguna cosa semblant pugui passar a casa seva. I tots dos intenten aprofitar les revoltes per dilucidar el seu particular combat en benefici propi. Riad compta amb l'avantatge de l'aliança amb els Estats Units i la UE i la forta capacitat de penetració que li dóna el finançament dels moviments islamistes moderats, paper en el que Càtar també hi juga en el cas de l'islamisme moderat (Germans Musulmans, Ennahda), mentre Riad, en un joc enormement perillós, sembla abocar actualment les seves ajudes al grups salafistes més radicals.
6. **Israel i Turquia.** Tel Aviv és, sens dubte, qui té més a perdre. La instauració de règims democràtics àrabs li trauria el monopoli de proclamar-se l'únic règim democràtic de la regió i, sobretot, invalidaria els seus arguments per mantenir l'ocupació. Ankara, pel contrari, és qui té més a guanyar. Pels moviments islamistes moderats (En-Nahda a Tunísia, certs sectors dels Germans Musulmans a Egipte, per l'actual majoria parlamentària al Marroc) el Partit de la Justícia i el Desenvolupament turc és tota una referència d'islamisme triomfant en un règim

democràtic. I Erdogan prou que ho sap, d'ací el seu inqüestionable suport a les revoltes i la gira que molt aviat va fer pels països on s'havien produït. Té la possibilitat de convertir-se en la gran potència musulmana del Mediterrani.

7. **Egipte.** No hi ha dubte que els canvis que s'han produït a Egipte poden donar a Mohamed Morsi un paper d'actor regional de primer ordre. La seva política i sobretot la nova Constitució són més que discutides -i amb raó- per una oposició laica que fou la principal protagonista de la revolta. Això no obstant, en política exterior Morsi ha sabut afermar el seu lideratge i la seva autonomia. El seu primer viatge oficial fou a la Xina; en contra de les recomanacions dels Estats Units, assistí a la cimera del Moviment de Països no Alineats a Teheran, on aprofità per criticar durament el règim sirià i demanar la seva fi per indignació d'iranians i sirians; a El Caire va rebre els principals líders palestins, inclosos els de Hamàs; amb el suport de la Casa Blanca va fer de mediador en la darrera crisi de Gaza fins obtenir la treva entre Israel i Hamàs i va saber gestionar els atemptats contra l'ambaixada d'Israel i al Sinaí. Tanmateix, el principal problema d'Egipte segueix sent l'Exèrcit i el seu poder econòmic fins a l'extrem que alguns encara temen que es pugui instaurar una mena de mubaraquisme sense Mubarak, on els Germans Musulmans ostentarien l'hegemonia social i, formalment, política, mentre l'Exèrcit conservaria el poder real. Això no obstant, Morsi va escapar fa uns mesos la cúpula del Consell Suprem de les Forces Armades, però el pols -si tot plegat no és una operació cosmètica- encara no sembla acabat.
8. **Els territoris ocupats de Palestina.** Sens dubte i a l'espera de com es resolgui la crisi siriana, els palestins tenen molt a guanyar en el nou escenari. De moment, el passat novembre Palestina fou acceptada -amb molt escassa oposició fora dels Estats Units i d'Israel- com a Estat Observador de Nacions Unides, la qual cosa els hi obria les portes del Tribunal Internacional de Justícia per denunciar futures agressions d'Israel contra els territoris ocupats. D'altra banda, en la mesura que

es consolidin Estats de dret i democràtics en els països veïns la posició d'Israel perdrà força i les reivindicacions palestines guanyaran pes.

Així doncs, la primavera àrab ha bastit un nou escenari geopolític a la Mediterrània i, al mateix temps, la qual cosa tindrà repercussions en les relacions econòmiques entre el nord i el sud de la Mediterrània. Allà on s'acabi instaurant un Estat de dret i democràtic, amb totes les matisacions i particularitats que es vulguin, és obvi que s'obren finestres d'oportunitat pels estats i els empresaris europeus:

- En la mesura que els canvis s'estabilitzin de manera positiva, Egipte i Tunísia incrementaran el seu potencial turístic i necessitaran noves infraestructures, no només turístiques sinó també de comunicació, agroalimentàries, industrials, educatives, sanitàries, etc. Consideracions semblants es poden fer per al Marroc que gaudeix ja d'una forta inversió europea.
- A Líbia òbviament les inversions en hidrocarburs són -ja ho eren de fet- les més importants, però cal no oblidar que una nova Líbia precisarà també de tota mena d'infraestructures i té un potencial turístic immens.
- Evidentment, en tots els casos, la instauració d'un règim democràtic es relaciona directament amb una liberalització de l'economia i canvis profunds en els respectius codis mercantils per tal de garantir els interessos dels inversors estrangers.
- La instauració de règims democràtics facilitarà, sens dubte, el codesenvolupament solidari i sostingut que reclamava la Declaració de Barcelona de 1995.

Per acabar unes breus conclusions

1. Tot procés de canvi polític comporta un risc -fins i tot el que tot quedi igual, però amb altres actors-, per aquest motiu els temors occidentals no tenen sentit, perquè si s'accepta la necessitat del canvi (com a l'Europa del Sud a mitjans dels setanta) cal acceptar el risc que porta associat.

2. Les societats d'aquests països reclamen poder decidir autònomament el seu futur el que, contradiant la suposada incompatibilitat entre islam i valors democràtics, pot portar a configurar sistemes i hegemònies que no sempre seran del grat de la UE. Però, mentre que el procés electoral sigui transparent, caldrà acceptar els nous interlocutors. I, sens dubte, en molts països, les primeres eleccions -com ha succeït a Tunísia, Egipte i Marroc- beneficiaran els representants de l'islam polític, ja que són ells els que més han patit la repressió i, això no obstant, des de la clandestinitat, han sabut confeccionar unes xarxes prou sòlides com oferir les ajudes socials que l'Estat no donava.
3. Finalment, la UE haurà d'assumir un nou escenari geopolític en l'espai mediterrani on apareix amb força un actor que pot esdevenir una nova potència regional i que, al mateix temps, pot servir de model als grups de l'islam polític. Potser, a no trigar molt, Brussel·les lamentarà haver impedit l'ingrés de Turquia a la UE. Els Estats Units, pel contrari, ferms aliats de Turquia i partidaris de que entri a la UE -tal com està a l'OTAN-, surten reforçats amb el nou paper que pot jugar Ankara en l'escenari mediterrani i internacional. També Egipte està cridat a convertir-se en un actor fonamental en el nou escenari geopolític.
4. Però, com he dit abans, no tinc cap dubte que Jornades com aquesta, dedicades a la cooperació Euro-Àrab en Educació Superior, són una eina de gran potència per afrontar la nova realitat i desenvolupar unes noves relacions en llibertat, entre iguals i mútuament beneficioses per als països de les dues ribes del Mediterrani, perquè, com han demostrat aquests dies el final tràgic de l'assalt a la planta de gas de Tigtourine o la guerra de Malí, l'espai mediterrani té reptes als que caldrà donar resposta conjuntament.

Moltes gràcies per la seva atenció.